

Påskallaviks kyrkogård

Döderhults församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

KI Påskallavik 066

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
PÅSKALLAVIKS KYRKOGÅRD	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	9
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	12
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET	19
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde.

Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och läns museerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Cecilia Ring och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydsandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinserna pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinserna av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Möre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett skordinariedöme, inom Linköpings stift. Ordinarietömena inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinarietömena. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Möre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

PÅSKALLAVIKS KYRKOÅRD

Fastighetsbeteckning: Emmekalv 2:2, Döderhults socken, Oskarshamns kommun, Stranda härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 2004 (Döderhults socken): 6738

Kyrkomiljön

Påskallaviks kyrka och kyrkogård är belägna i södra delen av Påskallaviks samhälle. Väster om kyrkan ligger skolan. Som prästgård fungerade i början av 1900-talet av en stor trävilla i Vånevik. År 1956 såldes denna byggnad och en ny prästgård byggdes i ett villaområde i Påskallavik. Norr om kyrkan och kyrkogården ligger hamnområdet som tidigare var ett viktigt centrum i bygden.

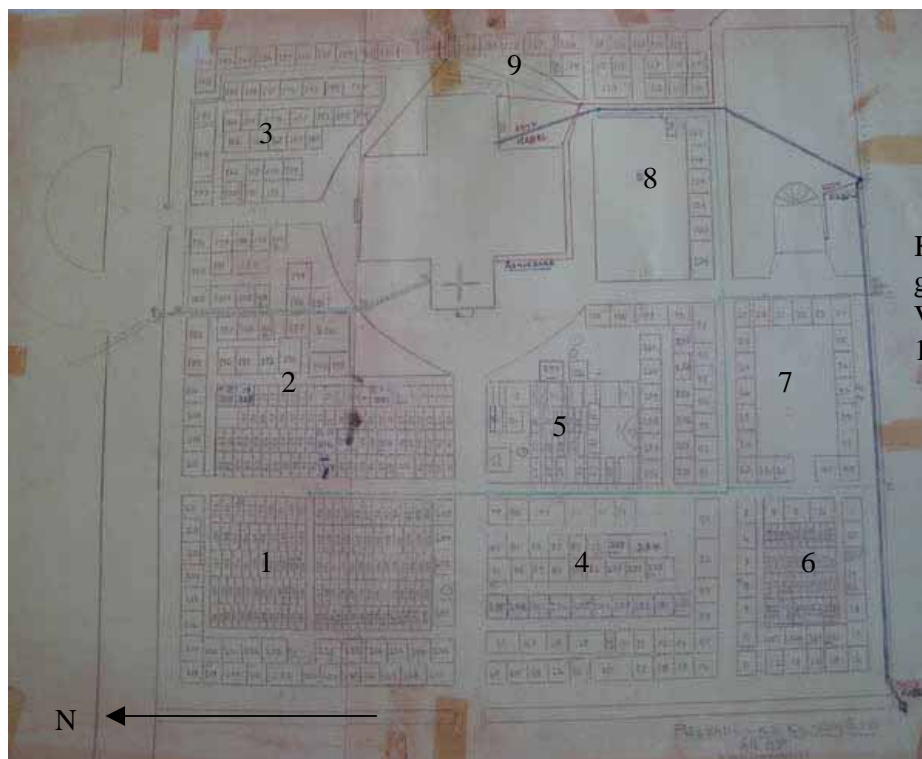
Kyrkan

Påskallavik tillhör Döderhults församling. Diskussioner om att bygga en kyrka i Påskallavik hade förekommit i början av 1800-talet eftersom innevånarna i denna del av socknen hade lång väg till kyrkan. När Oskarshamns började växa sig starkt i mitten av 1800-talet blev det dock angelägnare att bygga en kyrka i staden. Det gjorde att församlingsborna i Påskallavik valde att ta saken i egna händer och för egna medel bygga en kyrka. I spetsen för projektet stod handlanden Nils Callerström som bl.a. skänkte mark. År 1862 stod kyrkan klar. Vem som utförde ritningarna är inte klarlagt. Enligt en tradition ska det ha varit en dotter till Callerström. Byggnaden har en korsform med koret i söder, tornet placerat mitt på långhusets västra sida och sakristian mitt på långhusets östra sida. Stilen är nyklassicistisk såväl interiört som exteriört.

Kyrkogårdens historik

Påskallaviks kyrkogård ska ha tagits i bruk under 1850-talet, ca tio år innan byggandet av kyrkan påbörjades. Det var initiativtagaren till kyrkbygget, handlanden Nils Callerström som upplät marken till kyrkogården och 1865 definitivt donerade marken både för kyrkan och kyrkogården. Kyrkogårdens äldsta gravvård är daterad 1852.

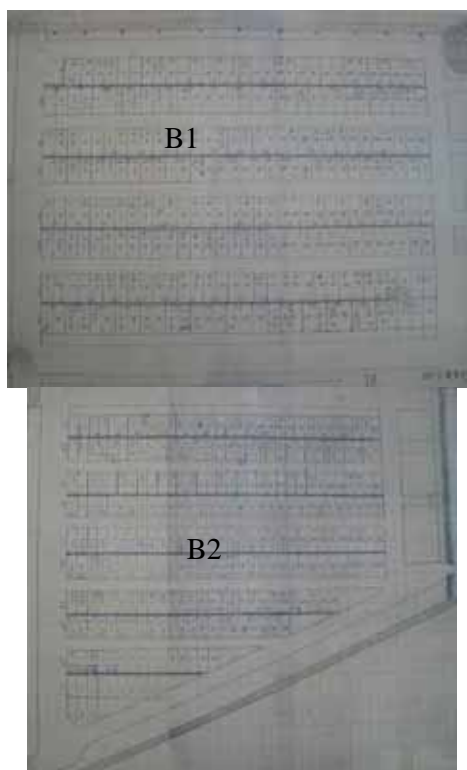
Få uppgifter finns om kyrkogårdens utseende vid slutet av 1800-talet. Enligt en uppgift av E. Ihrfors ska kyrkogården varit omgärdad av ett trästaket. Det äldsta fotografiet i Kalmar läns museums samlingar är odaterat men förefaller vara taget i slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet. Fotografiet visar kyrkan från väster och en mindre del av kyrkogården i anslutning till gången som går fram till kyrkans västra ingång. På bilden kan man se att de lindar som än idag utgör en allé fram till kyrkan är nyplanterade. Man kan också se några av de hängaskar som står i det område som idag är kvarter 5. Träden är på bilden unga. Ett mindre antal gravplatser ses på bilden. Samtliga förefaller vara belagda med grus och söder om gången är gravplatserna omgärdade av låga häckar.

Kyrko-
gårdsut-
vidgning
1957-58

Karta över Påskallviks gamla kyrkogård

Gamla
kyrko-
gården

Kartor över kyrkogårdsutvidgningen 1957-58. Skalorna överrensstämmer inte vilket gör att bilderna inte hänger samman.

Mausoleet byggdes ursprungligen för familjen Jähkel vid Våneviks park. Familjen ägde Våneviks stenhuggeri men när firman hamnade i kris såldes byggnaden till konsul Örn som vid den tiden ägde Emsfors pappersbruk. Konsul Örn lät flytta mausoleet till dess nuvarande plats 1930. För att mausoleet skulle kunna inlemmas på kyrkogårdsområdet gjordes ett byte av mark mellan familjen Örn och församlingen. Kyrkogården utvidgades med ett markområde i söder som omfattade marken där mausoleet är uppfört samt kvarteren 6 och 7. I utbyte mot detta fick familjen Örn mark norr om kyrkan. Vem som ritade förslaget till kyrkogårdens nya del är inte känt. Församlingen ville ha Johannes Dahl som gjort arbeten på Döderhults kyrkogård. Några signerade ritningar av arkitekt Dahl har dock inte inom ramen för detta arbete påträffats. På flygfotografier från 1935 kan man se mausoleet på plats. Det nya området hade ställts i ordning med gräsmattor och gångar men ännu hade inga gravsättningar skett. På fotografiet framträder en strikt ordnad kyrkogård med tydligt avgränsade områden, grusbelagda och omgärdade köpegravar samt två områden som förefaller brukas som linjegravsområden. Dessa områden fanns i kvarteren 1 och 8. De båda kvarteren hade en, vid den här tiden, vanlig utformning. I en ram runt kvarteret hade köpegravar placerats och ytan i kvarterets mitt användes för linjegravar. Spår av denna struktur kan man än idag se i de båda kvarteren. Vid den här tiden ska en köpegrav ha kostat 5 kronor per kvadratmeter för församlingsbor och 25 kronor per kvadratmeter för utsocknes. En plats på allmänna linjen kostade 10 kronor.

Nästa flygfotografi är från 1947. I kyrkogårdens södra gräns har träd planterats. Dessutom har en av de nyanlagda ytorna tagits i bruk, kvarter 6. Omgärdade och grusbelagda köpegravar har placerats i en ram runt kvarterets ytterkant. Tre år senare har även det linjegravsområde som anlades i mitten av kvarter 6 börjat användas. Då har också kvarter 7 fått en ram av köpegravar i kvarterets ytterkant. Bilden visar att kyrkogården i det närmaste var fullbelagd. År 1957-58 gjordes ytterligare en utvidgning av kyrkogården i söder. Vem som gjorde ritningarna är inte känt. Den nya kyrkogårdsdelen gavs en utformning som var modern vid tiden. Gravvårdarna placerades i ryggställda rader med häckar planterade emellan raderna. På ett flygfotografi från 1959 ses hela den nyanlagda delen. Gångsystemet hade lagts i nord-sydlig riktning med två gångar i öst-västlig riktning som sammanband områdets olika delar. Kyrkogårdsmuren var klar och på insidan av denna har björkar planterats. Två gångar, huvudgången som binder samman den nya och gamla kyrkogården samt den sydligast av de båda gångarna i öst-västlig riktning, hade försetts med alléer av björkar. Rygghäckarna hade ännu inte planterats men förberedelser hade gjorts och på det sista flygfotografiet från 1964 syns de tydligt. Någon gång efter 1964 skedde den genomgripande omläggningen av Påskallviks kyrkogård som präglar kyrkogården idag. Grusgravar såddes in och omgärdningar runt gravplatser togs bort. Detta är åtgärder som genomfördes på de flesta av våra kyrkogårdar och som låg i linje med rationeringssträvanden och den tekniska utvecklingen vid den här tiden. Förändringarna innebar att kyrkogårdens karaktär på ett genomgripande sätt förändrades.

Ett urngravsområde i kvarter 5 togs i bruk 1970. Det har senare följts av ytterligare ett urngravsområde i kvarter 8 som togs i bruk 1976. År 1996 anlades en minneslund i kvarter 7. Förslaget togs fram av Trädgårds- och Markprojektering G. Klasson AB, Mönsterås.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Påskallviks kyrka och kyrkogård är vackert belägna vid kusten i skydd av öarna Grindskär och Nötön. Kyrkan är placerad i den östra delen av gamla kyrkogården med koret i söder och mittornet i väster. Kyrkogården är framförallt utlagd väster och söder om kyrkan. Till ytan är

området rektangulärt. Närheten till traktens stenhuggerier är påtaglig dels genom de stenvägar som omgärdar kyrkogården och dels i materialvalet i enskilda gravvårdar samt i mausoleet. På den äldre delen av kyrkogården är kvarteren små och tydligt avgränsade av gångar av grus eller gräs. På enstaka ställen kan man ana kyrkogårdens tidigare struktur med grusbelagda och omgärdade köpegravar i kvarterens ytterkanter och enklare gravplatser i kvarterens mitt. En grusgång leder från kyrkans västra ingång söderut till den nya delen av kyrkogården. Gränsen markeras av en sluttning och en rad äldre lindar. En trappa av huggen granit leder ner till den nya kyrkogårdsdelen. Detta område har en enhetlig utformning med ryggställda gravvårdar med häckar av tuja emellan.

Omgärdning

I väster: Stenvägg som vid den gamla kyrkogården är äldre och av natursten. Utanför denna växer almar, lindar och lönnar av olika ålder. Vid den nya kyrkogården är muren byggd av kvaderhuggen röd granit som kallmurats. Innanför denna mur är björkar planterade.

I norr: Häck av häckoxbär, rad med stensolpar, som indikerar att här tidigare kan ha funnits ett staket, och äldre lindar.

I öster: Häck av liguster omger gamla kyrkogårdsdelen. Nya kyrkogårdsdelen se beskrivning under omgärdning i väster.

I söder: Björkar, häck av liguster, brant sluttning och solpar av sten.

Ingångar

I väster: Grind av smide mellan grindstolpar av granit.

I norr: Grind av smide krönt av förgyllt kors mellan grindstolpar av granit.

Utöver dessa båda huvudingångar finns mindre öppningar i omgärdningarna t.ex. i anslutning till vaktmästeriet.

Kyrkogårdsmuren i väster av kvaderhuggen kallmurad granit. (KI Påskallaviks kyrkog 016)

Smidesgrindar vid kyrkogårdens västra ingången (KI Påskallaviks kyrkog 001)

Vegetation

Trädkrans: Den gamla delen av kyrkogården omgärdas i väster av lindar, lönnar och almar samt i norr av lindar. Den nya kyrkogårdsdelen omgärdas i öster, söder och väster av björkar.

Övrigt: På gamla delen av kyrkogården finns häckar av liguster, häckoxbär och buxbom.

Utmed gångarna från västra och norra ingången till kyrkan är lindalléer planterade. I anslutning till mausoleet finns en dunge med tallar. I de olika kvarteren finns enstaka exemplar av lönn, oxel, silvergran och hängaskar. I gränsen mellan gamla och nya kyrkogården står en rad äldre lindar. På nya kyrkogården finns häckar av liguster och tuja. *Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.*

Sekundärt uppställda gravvårdar i gränsen mellan gamla och nya kyrkogården (KI Påskallaviks kyrkog 015)

Familjen Örn's mausoleum (KI Påskallaviks kyrkog 062)

Gångsystem

Gångarna är utlagda i nord-sydlig och öst-västlig riktning. En gång löper också runt kyrkan. Dessa gångar är belagda med stenmjöl. De gångar som såtts igen med gräs syns fortfarande tydligt. Deras placering gör att de fortfarande brukas som gångar.

Gravvårdstyper

Bland gravvårdarna på Påskallaviks kyrkogård utmärker sig de höga, stående gravvårdarna. Den äldre delen av kyrkogården har dock brukats kontinuerligt och det gör att området rymmer gravvårdar av skiftande utseende. På den nya delen av kyrkogården dominerar stående, rektangulära vårdar. Gravvårdarna är framförallt av röd, svart och grå granit. Andra material som förekommer är sandsten och gjutjärn. Stenhuggeritraditionerna är starka i trakten av Påskallavik och det kommer också till uttryck på kyrkogården genom det lokala stenmaterialet, yrkestitlar med anknytning till industrin på gravvårdar och muntliga uppgifter om att flera vårdar tillverkats av gravrättsinnehavaren själv.

Minneslund

Minneslundan ligger i kvarter 8. Den omgärdas av en låg buxbomshäck. Minneslundan utgörs av en gräsmatta med planteringsyta. I västra delen är plattor lagda. Här står bänkar för besökarna. Det finns också ett svartmålat plåtskåp för ljus, planteringar och plats för vaser iordningställd. En återanvänd gravvård i Våneviksgranit med inskriften Minneslund står i anslutning till planteringslandet.

Byggnader

I nordöstra hörnet av den gamla kyrkogårdsdelen står ett mausoleum som tillhör familjen Örn. Byggnaden är uppförd av röd Våneviksgranit. Den östra fasaden är slåthuggen medan övriga fasadytor är råa. Taket är belagt med kopparplåt och i väster finns ett takfönster. Den östra gaveln har ett utskjutande parti som bärs upp av fyra slipade granitkolonner. Gavelpartiet är dekorerat med motivet Jesu himmelsfärd ritat av Arvid Källström. Det tillverkades av stenhuggarna Artur Bergkvist samt Hjalmar och Oskar Myrbäck. Portarna till mausoleet är av trä och dekorerade med bibliska motiv.

Öster om kyrkan, utanför kyrkogården, står en rödmålad bod med liggande träpanel, svartmålade dörrar och foder samt tak av eternitplattor. Den har tidigare använts som likbod men är idag förråd.

Sydost om kyrkan finns personalutrymmen, verkstad och förråd för kyrkogårdens anställda.

Övrigt

Gravvårdar som plockats bort från kyrkogården är placerade liggande i en sluttning söder om kyrkogården. Ett mindre antal vårdar, företrädesvis från allmänna linjen, är uppställda i sluttningen mellan gamla och nya kyrkogården.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning Kvarter 1 och 6

Allmän karaktär

Kvarter 1 är beläget i kyrkogårdens nordvästra hörn och kvarter 6 i sydvästra hörnet av den äldre delen av kyrkogården. Båda har ursprungligen haft köpegravar i en ram runt kvarterets ytterkanter och linjegravar i mitten. Ramen av köpegravar runt kvarter 1 har dock inte omfattat kvarterets östra kant. Det kvarter av dem båda som bäst bevarat sin ursprungliga utformning är kvarter 6. Gravvårdarna i detta kvarter är från 1940 till 1999. I mitten av kvarteret finns ett sammanhängande linjegravsområde från 1952 till 1959. I kvarter 1 är den äldsta vården från 1873. Endast ett fåtal gravvårdar i kvarterets mitt kan antas vara från det linjegravsområde som tidigare fanns i kvarteret. Dessa gravvårdar är från 1940-talet. Majoriteten av gravvårdarna är vända mot öster men i kvarterens kanter har vårdarnas placering anpassats efter gångsystemet. Få gravvårdar i kvarter 6 är yngre än 1959 medan åldern på stenarna varierar mera i kvarter 1. En viss dominans av vårdar från 1940 kan dock utläsas.

Utsikt över kyrkogårdens nordvästra del. Kvarter 1 längst bort och kvarter 2 närmast i bild. (KI Påskallaviks kyrkog 069)

Kvarter 6 från sydost. De köpta gravplatsernas gravvårdar bildar en ram runt linjegravsområdets enklare gravvårdar. (KI Påskallavisk kyrkog 045)

Gravvårdstyper

De båda kvarteren domineras av stående, rektangulära gravvårdar typiska för 1940- och 1950-talen. Flera av dessa har försetts med klassicerande stildrag som knyter an till antikens tempel. I båda kvarteren finns små stående gravvårdar som var typiska för linjegravsområdena. I kvarter 1 finns också ett mindre antal stående, höga vårdar. Gravvårdarna är av granit. Flera av vårdarna är tillverkade i den lokala Våneviks-graniten men också svart och grå granit förekommer. Angivande av yrkestitlar är vanligast i kvarter 1. Här finns titlarna förvaltare, verkmästare, kamrer, fiskare, chaufför, byggmästare, kassör och lotsförman. I kvarter 6 finns titeln lantbrukare. Den dödes hemort anges på mindre än hälften av gravvårdarna.

Övrigt

I kvarter 6 finns en minnesvård över Karl Gusten Löwenborg som omkom på U-båten Ulven 1943.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter 1 har brukats under lång tid, vilket avspeglas i gravvårdsmaterialet, medan kvarter 6 har brukats sedan 1930-talet. Ett kulturhistoriskt värde finns framförallt i kvarterens struktur med köpegravarna i kvarterens kanter och enklare gravar i områdenas mitt. I kvarter 6 finns det ursprungliga linjegravsområdet bevarat i stort sett intakt. Kvarterens organisering visar på äldre tiders syn på sociala skillnader och på en utformning av kyrkogården som tidigare varit vanlig.

Kvarter 2, 3, 4 och 9

Allmän karaktär

De fyra kvarteren 2, 3, 4 och 9 är köpegravsområden som brukats under lång tid. Gravvårdarnas datering är spridd över hela 1900-talet och det går inte att se att någon tidsperiod dominerar i de olika kvarteren. Kvarter 2 och 3 är belägna väster respektive öster om kyrkans norra ingång medan kvarter 9 är beläget öster om kyrkan. Kvarter 4 är beläget söder om kyrkogårdens västra ingång. I kvarter 2 och 4 är majoriteten av gravarna vända mot öster men en viss anpassning till gångsystemet har gjorts. Gravvårdarna i kvarter 3 är ryggställda och vända mot öster eller väster. Samtliga vårdar i kvarter 9 är vända mot väster. Den äldsta vården i de tre kvarteren finns i kvarter 9 och är från 1888. Samtliga kvarter har dock brukats under hela 1900-talet vilket avspeglas i gravvårdsmaterialet..

Gravvårdstyper

P.g.a. områdenas kontinuerliga brukande varierar typerna av gravvårdar. I området finns ett flertal höga gravvårdar i Våneviks-granit. Dessa vårdar är av utseende att döma från tidigt 1900-tal men uppvisar i vissa fall en sen datering. Det talar för att gravvårdarna i en del fall återanvänts av familjen. I kvarteren finns också låga, stående vårdar med klassicerande stildrag som knyter an till antikens tempel. Gravvårdarna är framförallt av granit och då främst av Våneviks-granit men ett mindre antal gravvårdar är av andra material. I kvarter 2 finns en gravvård i form av ett kors och en håll av marmor. Här finns också en av kyrkogårdens två gravplatser som fortfarande är belagda med grus och omgärdad av en stenram.

Kvarter 3 från nordost (KI Påskallaviks kyrkogård 031)

Kvarter 4 från sydost (KI Påskallaviks kyrkogård 035)

I kvarter 3 finns en vård av kolmårdsarmor. En ovanlig form av gravvård är den stenvård som är försedd med en mindre stenskiva uppbyren av två pelare. Under denna är en urna placerad. Den andra grusbelagda gravplatsen finns i kvarter 9 och också den är omgärdad av en stenram. I kvarter 9 finns även ett gjutjärnskors från 1923. Angivande av yrkestitlar förekommer i samtliga kvarter men är vanligast i kvarter 9. Påskallaviks närhet till havet märks tydligt i titlarna. Här är människor med titlarna lotsförman, skeppare, fiskare, mästerlots, sjömansmissionär och sjökaptan begravda men här finns också titlarna grevinna, häradsskrivare, köpman, skollärare, handlanden, trädgårdsmästare, brevbärare, skomakarmästare, smedsmästare, kyrkvård, kronojägaren och kyrkvaktmästare. Den dödes hemort anges på ett mindre antal gravvårdar

Övrigt

I kvarter 2 är den lokale konstnären Arvid Källström begravd. Han har gjort flera utsmyckningar till Påskallaviks kyrka och även ett par gravmonument på kyrkogården. I kvarteret finns också en minnesvård över Gösta Sigfrid Sjölund och Karl Gusten Martin Löwenborg vilka båda dog till sjöss under andra världskriget.

Konservatorn Gunnar Sjösten som utfört flera konservatorsarbeten i Påskallaviks kyrka är begravd i kvarter 3.

Kvarter 9 från söder med en av kyrkogårdens två grusbelagda gravplatser i förgrunden. (KI Påskallaviks kyrkog 052)

Höga gravvårdar av röd Väneviks-granit i kvarter 9. Den här typen av gravvårdar tillverkades vanligen av svart granit. (KI Påskallaviks kyrkog 053)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter 2,3,4 och 9 ligger alla inom den äldsta delen av Påskallaviks kyrkogård. Samtliga fyra kvarter rymmer gravvårdar från slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet och de har kontinuerligt brukats under hela 1900-talet. Det avspeglas i kvarterens gravvårdar. Särskilt utmärker sig de höga vårdarna av Väneviks-granit. De ger området dess karaktär och är ett uttryck för den lokala stenhuggeritraditionen som finns i trakten av Påskallavik. Att återanvända dessa stenar, vilket finns exempel på att man gjort, är ett bra sätt att behålla områdets karaktär. De gravplatser som fortfarande är belagda med grus utgör de sista resterna av en gravtradition som tidigare var den dominerande på Påskallaviks kyrkogård. De bör därför vårdas som länkar till kyrkogårdens historia. Det gjutjärnskors som finns i kvarter 9 ska införas på församlingens inventarieförteckning och vårdas av församlingen. I området finns också flera gravvårdar som har ett lokal- och personhistoriskt värde t.ex. Arvid Källströms gravvård.

Ett mindre antal gravvårdar med denna form finns på Påskallaviks kyrkogård. Just den här stenen står i kvarter 2. Vården är från 1922 och av röd granit 2 (KI Påskallaviks kyrkog 024)

Minnesvård över två sjömän från Påskallavik som omkom under andra världskriget. Löwenborg omkom ombord på u-båten Ulven. (KI Påskallaviks kyrkog 027)

Gravvård med plats för urna, kvarter 3 (KI Påskallaviks kyrkog 034)

Tumba av granit krönt av bronsängel formgiven av Arvid Källström, kvarter 5 (KI Påskallaviks kyrkog 042)

Kvarter 5

Allmän karaktär

Kvarter 5 är beläget sydväst om kyrkans västra ingång. I detta kvarter ryms ett antal äldre gravvårdar av vilka flera är resta över medlemmar av familjen Callerström, von Essen eller Kreuger. Här finns också moderna inslag i form av ett mindre urngravsområde som togs i bruk 1970. Den äldsta vården är från 1852 och den yngsta från 1986. Gravvårdarnas placering är anpassad efter gångsystemet men flertalet av gravvårdarna är vända mot öster. Tre av gravplatserna omgärdas stenramar. I kvarteret växer en lönn och tre hängaskar.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är företrädesvis stående gravvårdar men liggande vårdar förekommer också, i synnerhet i området med urngravar. Materialet är framförallt grå granit men även röd och svart förekommer. Bland de äldre gravvårdarna i kvarterets nordöstra del varierar vårdarnas form och material. Tre av vårdarna är av sandsten. Två av dem har infattade plattor av marmor. Konstnären Arvid Källström har ritat en tumba av granit krönt av en ängel i brons. Inuti tumban har urnorna med de avlidnas stoft placerats. På ett fåtal gravvårdar anges yrkestitlar. De som förekommer är stenhuggare, kyrkvärd, pappersmästare, häradssdomare och komminister. I ett fåtal fall är den dödes hemort angiven.

Övrigt

Ett flertal av kvarterets vårdar är resta över medlemmar ur familjen Callerström. Familjen ägde tidigare Emsfors pappersbruk och stora jordegendomar i Påskallavikstrakten. Det var handlanden Nils Callerström som tog initiativet till byggandet av kyrkan och skänkte marken både till kyrkan och till kyrkogården. I kvarteret är också Påskallaviks förste komminister, Josef Hedberg, begravd.

Utsikt över kvarter 4. Bakom trädet ansas kvarter 6. Närmast i bild kvarter 5. (KI Påskallaviks kyrkog 070)

De äldsta gravvårdarna i kvarter 5 tillhör medlemmar av familjen Callerström. De är av sandsten och två av dem har plattor av marmor. (KI Påskallaviks kyrkog 041)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter 5 rymmer de äldsta bevarade gravvårdarna på Påskallaviks kyrkogård. Flera enskilda vårdar har ett hantverksmässigt och ett lokalhistoriskt värde. Det gäller framförallt de tre äldsta vårdarna av sandsten. Samtliga gravvårdar från mitten av 1800-talet ska uppföras på församlingens inventarieförteckning och, i de fall gravrätten upphört, vårdas av församlingen. Det gäller även den tumba som kröns av en ängel av brons. Gravvården ritades av konstnären Arvid Källström och har ett högt konsthistoriskt värde. Ett värde finns också i utformningen av den del av kvarteret där familjen Callerströms gravvårdar är placerade med de gamla lönnarna och hängaskarna. De gravplatser som omgärdas av stenramar är spår av den utformning kyrkogården tidigare hade med grusbelagda och omgärdade gravplatser. De stenramar som finns kvar bör därför vårdas.

Kvarter 7 och 8

Allmän karaktär

Kvarter 7 är beläget vid den gamla kyrkogårdsdelen östra kant, söder om gravkapellet, och kvarter 8 mellan gravkapellet och kyrkan. Båda kvartererna rymmer ett mindre antal köpegravar daterade från 1946 till 1968. I kvarter 7 finns dessutom kyrkogårdens minneslund och i kvarter 8 ett område med urngravar som togs i bruk 1976. Där har den senaste gravsättningen gjorts 2004. Gravvårdarna har i kvarter 7 ryggställts mot en buxbomshäck som omger minneslundan. De är placerade med inskriften utåt mot det gångsystem som omger eller har omgett kvarteret. I kvarter 8 har de äldre gravvårdarnas placering anpassats efter gången och vänts mot söder medan urngravarna är vända mot öster. Bland urngravvårdarna finns enstaka vårdar från 1940-talet. En möjlig tolkning är att dessa är linjegravvårdar.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i kvarter 7 är samtliga stående, låga gravvårdar. Flera av dem har klassicerande stildrag. Det samma gäller de äldre vårdarna i kvarter 8. Gravvårdarna vid urngravarna är mindre och enstaka är liggande vårdar. Materialet är främst grå granit men även svart och röd förekommer. På tre gravvårdar i kvarter 7 anges yrkestitlar. De är pappersmästare, trädgårdsmästare och revisor. Den dödes hemort anges på ett fåtal vårdar.

Övrigt

Den öppna yta som fanns i kvarter 7 innan minneslunden anlades var avsedd att användas i händelse av en katastrof. Om en större olycka eller en epidemi drabbade samhället skulle man här kunna upplåta gravplatser.

Kvarter 7 med minneslunden från öster (KI Påskallaviks kyrkog 049)

Kvarter 8 från sydost (KI Påskallaviks kyrkog 051)

Kulturhistorisk bedömning

De båda kvartererna har en struktur typisk för 1900-talets första decennier bevarad i form av köpegravplatserna i kvarterens ytterkanter. Till detta har fogats moderna inslag som urngravplatser och minneslund. De äldre gravvårdarna har former och dekorer typiska för mitten av 1900-talet. Båda kvartererna utgör exempel på hur äldre kvarter kan återanvändas för moderna gravformer på ett sätt som ändå låter kvartererna behålla sin äldre utformning.

Kvarter B1 och B2

Allmän karaktär

Kvartererna B1 och B2 anlades i slutet av 1950-talet. I detta område är gravvårdarna ryggställda med tujahäckar emellan. Vårdarna är vända mot öster eller väster. Mellan raderna med gravvårdar gick tidigare grusgångar. Flertalet av dessa är idag igensådda men deras sträckning är tydlig p.g.a. kvarterens utformning. I kvartererna finns en strävan efter enhetlighet och likriktning. De äldsta vårdarna i kvarteret är från 1959 och området har därefter kontinuerligt varit i bruk. I kvarter B1 dominerar gravvårdar från 1960-talet medan gravvårdar från 1970-1980-talet dominerar i kvarter B2. Idag finns ett mindre antal gravplatser lediga i kvarterets västra del.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i kvarter B1 och B2 är låga, rektangulära gravvårdar vilka var vanliga under 1900-talets senare hälft. Majoriteten av gravvårdarna är av granit och framförallt av röd granit. En vård av marmor och ett par av sandsten finns i kvarter B1. Ett fåtal yrkestitlar finns

angivna på gravvårdarna. I kvarter B1 finns titlarna skogvaktare, kamrer, kronojägare och fiskare samt i kvarter B2 trädgårdsmästare. Ortsnamn anges på ett fåtal gravvårdar och då företrädesvis i kvarter B2.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren B1 och B2 ligger på den nya delen av Påskallaviks kyrkogård som anlades i slutet av 1950-talet. Denna del av kyrkogården är en representant för den tid när den ritades och skiljer sig på flera sätt från den äldre delen av kyrkogården. På denna del av kyrkogården speglas tidsandan som förespråkade funktion och social utjämning. I det fortsatta brukandet av område är det viktigt att ta hänsyn till områdets utformning med de ryggställda gravvårdarna och klippta tujahäckarna.

Kvarter B1 från nordväst (KI Påskallaviks kyrkog 060)

Kvarter B2 från nordost (KI Påskallaviks kyrkog 059)

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET

På Påskallaviks kyrkogård har människor begravts sedan mitten av 1800-talet. En vandring över kyrkogården berättare om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort under de senaste 150 åren. Enskilda gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/gårdnamn och titlar. På gravvårdar på Påskallaviks kyrkogård finns yrkestitlar som berättar om verksamheter som varit viktiga för bygden t.ex. fiskare, lotsförman, trädgårdsmästare, köpman, stenhuggare, pappersmästare, sjökaptan och lantbrukare. Ortnamn finns angivet på färre än hälften av gravvårdarna vilket är ovanligt för en landsorts kyrkogård. På landsbygden utgör byn eller gården en viktig del av människors identitet. Kanske beror avsaknaden av ortsnamn på att jordbruket inte varit av betydelse i bygden.

Redan innan kyrkan stod klar 1862 hade kyrkogården tagits i bruk. Under 1900-talet har kyrkogården utvidgats i söder vid två tillfällen, 1930 och 1957. Idag präglas kyrkogården av den omdaning som påbörjades någon gång efter 1964. Denna innebar att gravplatser som var belagda med grus såddes in med gräs och omgärdningar kring gravplatserna plockades bort. Viktiga för kyrkogårdens karaktär är murarna som avgränsar kyrkogården, äldre träd av olika slag samt mausoleet.

Två företeelser dominerar intrycket av Påskallaviks kyrkogård. Det är dels området med äldre gravplatser i kvarter 5. Här står kyrkogårdens äldsta gravvårdar varav flera är resta över medlemmar av familjen Callerström. Områdets ålderdomliga karaktär förstärks av ett antal hängaskar som planterats i kvarteret. Gravvårdarna från mitten av 1800-talet ska införas på församlingens inventarieförteckning och ska, i de fall gravrätten upphört, vårdas av församlingen. Det gäller även den gravvård i form av en tumba krönt av en ängel av brons som ritats av Arvid Källström. Denna gravvård har ett såväl lokalhistoriskt som konstnärligt värde. Den andra företeelsen som präglar intrycket av Påskallaviks kyrkogård är familjen Örns mausoleum. Byggnaden ett stort konstnärligt värde och utgör ett gott exempel på den lokala hantverksskickligheten.

Linjegravsområden var tidigare vanliga på våra kyrkogårdar. På Påskallaviks kyrkogård finns dels rester av linjegravar i kvarter 1 och ett mindre sammanhängande område i kvarter 6. Linjegravsområdena har ett socialhistoriskt värde och berättar om ett äldre gravskick. Det är därför önskvärt att bevara sammanhängande delar av linjegravsområden. Hos flera av dessa vårdar finns såväl lokal- och personhistoriska värden som hantverksmässiga och konstnärliga värden. Dessa spår berättar om en viktig del av Påskallaviks historia. I det fortsatta bruket av kyrkogården är det viktigt att värna om spåren av denna lokala tradition.

Till kyrkomiljön i Påskallavik hör förutom kyrkan och kyrkogården även församlingshemmet och skolan. Tillsammans skapar de en värdefull kulturmiljö som vittnar om att platsen har en historia som centrum i bygden.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i förvaltningen av begravningsplatsen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Påskallaviks kyrka och kyrkogård utgör en viktig del av samhället Påskallaviks historia.
- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur vilken visar kyrkogårdens utveckling under slutet av 1800-talet och hela 1900-talet.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammarskjöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härader i Östergötland. Stockholm 1983

Muntliga uppgifter kyrkovaktmästare Hans Börjesson och Klas-Ulrik Karlsson samt Villy Karlsson